

The Place of Geotourism In the Process of Sustainable Development in Makran Coast

Roxana Niknami

Assistant Professor Regional studies department, faculty of law and political science, university of Tehran, Tehran, Iran.

niknami.roxana@ut.ac.ir

 0000-0003-4694-4835

Abstract

Makran beaches are considered an important opportunity to expand eco-tourism. Among the different forms of eco-tourism, geo-tourism is more compatible with the coordinates of the region. The prosperity of this industry can contribute significantly to the advancement of sustainable development goals in this region. The purpose of this research is to answer the question of how geotourism can lead to sustainable development in the coasts of Makran. In response, it can be said that the emphasis of geotourism on sustainable tourism and the interaction between economic, social and environmental elements causes economic growth and at the same time moves towards sustainable development in Makran region. To investigate this hypothesis, Bouyan's theory was used and SWOT method was used to analyze the data. The findings of the research indicate that Makran must first achieve achievements in the field of regional development in order to provide a suitable platform for the pursuit of geotourism. At the same time, geotourism can be the best type of industry to achieve sustainable development in Makran coast. The first step in this direction is to identify geosites in the region based on their economic, scientific and cultural uses. The movement towards this industry must be protected from rapid natural depletion or harmful human activities. Therefore, keeping Makran's beaches pristine is of vital importance.

Keywords: Geotourism, Sustainable Development, Sustainable Tourism, Makran, Geosite.

JEL Classification: Q57, Q56, Q01, O13, L82

جایگاه ژئوتوریسم در فرایند توسعه پایدار در سواحل مکران

رکسانا نیکنامی

استادیار گروه مطالعات منطقه‌ای، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.
niknami.roxana@ut.ac.ir 0000-0003-4694-4835

چکیده

سواحل مکران یک فرصت مهم برای گسترش اکوتوریسم محسوب می‌شوند. از میان اشکال مختلف اکوتوریسم، ژئوتوریسم انطباق بیشتری با مختصات منطقه دارد. شکوفایی این صنعت می‌تواند کمک شایان توجهی به پیشبرد اهداف توسعه پایدار در این منطقه کند. هدف این پژوهش پاسخ به این پرسش است که ژئوتوریسم چگونه می‌تواند منجر به توسعه پایدار در سواحل مکران شود؟ در پاسخ می‌توان گفت که تأکید ژئوتوریسم بر گردشگری پایدار و اندرکنش میان عناصر اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی سبب رشد اقتصادی و درعین‌حال حرکت به‌سوی توسعه پایدار در منطقه مکران می‌شود. برای بررسی این فرضیه از نظریه بوئیان و برای تجزیه و تحلیل اطلاعات از روش سوات استفاده شده است. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که مکران ابتدا باید به دستاوردهایی در حوزه توسعه منطقه‌ای دست یابد تا بستر مناسبی برای پیگیری ژئوتوریسم فراهم شود. درعین‌حال ژئوتوریسم می‌تواند بهترین نوع صنعت برای نیل به توسعه پایدار در سواحل مکران باشد. اولین گام در این مسیر شناسایی ژئوسایت‌های منطقه بر اساس کاربردشان یعنی اقتصادی، علمی و فرهنگی است. حرکت به‌سوی این صنعت باید محفوظ از استهلاک سریع طبیعی یا فعالیت‌های آسیب‌زای انسانی باشد. پس بکر نگاه‌داشتن سواحل مکران از اهمیت حیاتی برخوردار است.

کلیدواژه‌ها: ژئوتوریسم، توسعه پایدار، توریسم پایدار، توسعه منطقه‌ای، مکران، ژئوسایت.
طبقه‌بندی JEL: Q57, Q56, Q01, O13, L82

شاپای الکترونیک: ۲۵۸۸-۶۵۶۸ / پژوهشکده تحقیقات راهبردی / فصلنامه علمی پژوهشی راهبردی اقتصادی

CC BY 4.0

 10.22034/ES.2024.408192.1692

مسئولیت مقاله از نظر محتوای علمی و نظرات مطرح‌شده در متن آن، به عهده نویسندگان و یا نویسنده مسئول مقاله می‌باشد و مورد تأیید / عدم تأیید صاحب امتیاز نشریه راهبردی اقتصادی نمی‌باشد.

مقدمه و بیان مسئله

سواحل مکران، به‌عنوان یک منطقه با ظرفیت‌های طبیعی و فرهنگی منحصر به فرد، موقعیتی ایدئال برای توسعه پایدار دارد. در میان اشکال مختلف توسعه که در این منطقه بررسی شده‌اند، ژئوتوریسم به‌عنوان یک عامل بااهمیت‌تر و منطبق‌تر با شرایط منطقه شناخته می‌شود. ژئوتوریسم به‌عنوان ترکیبی از محیطی طبیعی، فرهنگ و اقتصاد با مناطق ساحلی همخوانی زیادی دارد. این ارتباط می‌تواند به یک سناریوی متنوع و پویا در توسعه پایدار منطقه منجر شود. تأکید ژئوتوریسم بر گردشگری پایدار و اندرکنش میان عناصر اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی می‌تواند رشد اقتصادی منطقه را تسهیل کرده و به‌سوی توسعه پایدار در سواحل مکران هدایت کند.

مفهوم توسعه پایدار نتیجه یک جهان بینی است که بقاء، پیشرفت و حفظ مستمر جامعه انسانی را وابسته به سلامت مداوم و دوام سامانه‌های حمایت از حیات زمین می‌داند (Keiner, 2005)؛ بنابراین، توسعه پایدار مستلزم فرایندهای تغییر اساسی در نظام‌های اجتماعی، نهادها و اقدام‌های فردی ما است. محرک این تغییر مربوط به پرداختن به چالش‌های نهفته در آگاهی جهانی قرن بیست‌ویکم است که زمین متناهی است و تمام سامانه‌های پشتیبانی حیات سیاره، از جمله محیطی، اجتماعی - فرهنگی و اقتصادی، در سطح جهانی به هم مرتبط و وابسته هستند.

ژئوتوریسم یا گردشگری زمین‌شناختی که اولین بار در بریتانیا مطرح شد؛ زیرمجموعه اکوتوریسم بوده و بر موضوع میراث زمین‌شناسی، ریخت‌شناسی و فرهنگ بومی تأکید دارد. در قلب ژئوتوریسم، توسعه ژئوپارک‌ها قرار دارد که مورد حمایت یونسکو است. شکل‌گیری ژئوتوریسم مبتنی بر ایده‌های مرتبط با توریسم پایدار بود که در گزارش برانت لند^۱ آمده بود (Tipton, 2017, p. 2). در واقع ژئوتوریسم بیش از هر نوع دیگری از صنعت گردشگری، موجب توسعه پایدار است. اهمیت ژئوتوریسم در تأکید بر نوعی دیدگاه مدیریتی کل‌نگر در زمینه‌های تاریخ پدیده‌های زمین‌شناسی، اکوسیستم‌ها، کاربری اراضی، گردشگری طبیعی و آموزش زیست‌محیطی و پایداری است (جهان تیغ‌مند و دیگران، ۱۴۰۱، ص. ۳۰۵).

امروزه توسعه پایدار یک موضوع مهم در همه جوامع است. توسعه پایدار در رابطه متقابل انسان و طبیعت در سراسر جهان تأکید دارد (دیوسالار، ۱۳۹۲، ص. ۸۱).

درواقع توسعه پایدار مفهومی است که بر موازنه رویکردهای اقتصادی، زیست محیطی و اجتماعی تأکید می‌کند. مفروضه اصلی این است که حفظ محیط زیست منجر به افزایش ورود گردشگران خواهد شد (Stoyanovic & et al., 2021, p. 173).

مهم‌ترین مشخصه‌های توریسم پایدار عبارت‌اند از:

- تحلیل نیازهای اجتماعی، اقتصادی و اکولوژیکی منطقه،
 - تحلیل دارایی‌های گردشگری منطقه و مشکلات بر سر توسعه آتی گردشگر،
 - بحث در مورد آنکه چگونه بهترین نوع گردشگری را می‌توان به‌عنوان ابزاری برای بازتولید اجتماعی، اقتصادی و اکولوژیکی استفاده کرد،
 - ابزار قوی مشارکت محلی در فرایندهای برنامه‌ریزی و هرگونه برنامه‌ریزی جاری،
 - ملاحظه دقیق ظرفیت‌های جذب توریست و توسعه بخش‌های مختلف منطقه،
 - بازارسنجی برای طرح راهبرد بازاریابی،
 - برنامه‌های آموزش کارکنان در دو بخش کارمندان و تجاری (Lane, 1994, p. 105).
- به‌دلیل تنوع عارضه‌های جغرافیایی مکران مثل آبشارها، رودخانه‌ها، کوه‌ها، گل‌فشان‌ها و... این منطقه می‌تواند به قطب مهمی برای ژئوتوریسم پایدار تبدیل شود. برنامه‌های متعارف گردشگری در راستای نیل به رشد اقتصادی به‌واسطه صنعت توریسم رخ می‌دهد و تأکید اصلی آن بر بازاریابی سرمایه‌دارانه است؛ اما در ژئوتوریسم که گونه‌ای توریسم پایدار محسوب می‌شود؛ نگاهی کل‌گرایانه و بر مبنای تحلیل‌های منطقه‌ای حاکم است (Lane, 1994, p. 105).

علی‌رغم اهمیت به‌کارگیری ژئوتوریسم در دستیابی به اهداف توسعه پایدار، متأسفانه ایران تاکنون نتوانسته از این برتری استفاده و در مورد آن برنامه‌ریزی درستی انجام دهد. توجه به ژئوتوریسم مبین این است که این نوع از گردشگری می‌تواند منشأ اثر مثبتی چون کارایی و بازدهی اقتصادی، وحدت سرزمینی، گسترش عدالت اجتماعی و تعادل بین منطقه‌ای، حفاظت از محیط‌زیست، حفظ هویت منطقه‌ای و رفع محدودیت‌ها در راستای برنامه‌ریزی فضایی است.

حال این پرسش مطرح است که ژئوتوریسم چگونه می‌تواند منجر به توسعه پایدار در سواحل مکران شود؟ در پاسخ می‌توان گفت که تأکید ژئوتوریسم بر گردشگری پایدار و اندرکنش میان عناصر اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی سبب رشد اقتصادی و درعین‌حال حرکت به‌سوی توسعه پایدار در منطقه مکران می‌شود.

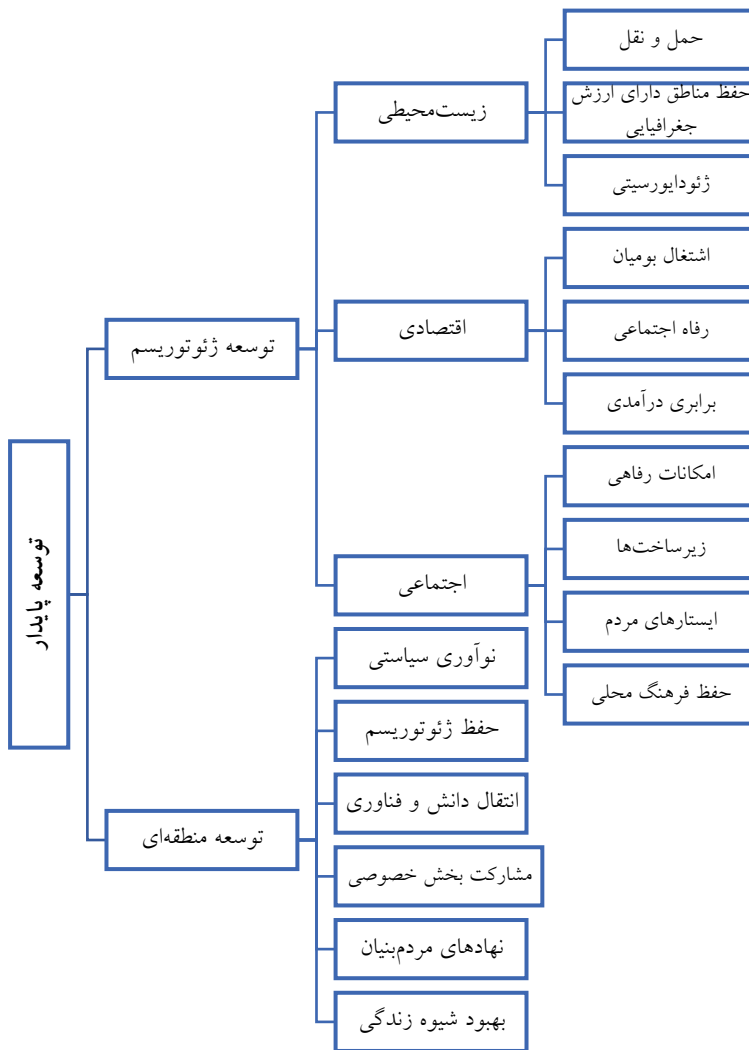
برای بررسی این فرضیه از نظریه بوئیان^۱ و برای تجزیه و تحلیل اطلاعات از روش سوات^۲ استفاده شده است. در همین راستا، مهم ترین اهدافی که توسط این پژوهش دنبال می شوند عبارتند از:

- بررسی نقش ژئوتوریسم در ترویج توسعه اقتصادی در سواحل مکران: بررسی چگونگی ارتباط بین ژئوتوریسم و رشد اقتصادی منطقه و ایجاد مزیت های رقابتی،
- تحلیل تأثیر ژئوتوریسم بر عناصر اجتماعی و فرهنگی سواحل مکران: بررسی اثرات اجتماعی و فرهنگی ژئوتوریسم بر جوامع محلی و فرهنگ منطقه و نقش آن در توسعه پایدار،
- مطالعه ظرفیت گسترش ژئوتوریسم در سواحل مکران: تشخیص و شناسایی ژئوسایت های مناسب برای گسترش ژئوتوریسم با توجه به نیازهای اقتصادی، علمی و فرهنگی،
- پیشنهاد راهکارهای توسعه ژئوتوریسم در سواحل مکران: ارائه راهکارهای عملی برای بهره برداری از پتانسیل ژئوتوریسم به منظور توسعه پایدار منطقه،
- حفاظت از محیط زیست و منابع طبیعی سواحل مکران در فرایند گسترش ژئوتوریسم: ارائه راهبردها و راهکارهای حفاظت از محیط زیست در حین توسعه ژئوتوریسم به منظور تضمین توسعه پایدار.

۱. مبانی نظری

بسیاری از کشورها در توسعه سرزمینی خود به رابطه توسعه پایدار و ژئوتوریسم توجه می کنند. در این خصوص می توان گفت توسعه پایدار می تواند از طریق ژئوتوریسم و توسعه منطقه ای در یک منطقه تحقق یابد (Kiper, 2013, p. 781). در همین راستا بوئیان (۲۰۱۱) معتقد است که ابعاد توسعه ژئوتوریسم منجر به پایداری به سطح توسعه زیست محیطی، اقتصادی و اجتماعی گردشگری منطقه بازمی گردد. باید میان این سه بُعد یک رابطه بلندمدت و پایدار برقرار باشد. بر همین اساس وی به مدلی از توسعه پایدار بر اساس شکل زیر می رسد:

1. Bhuiyan
2. SWOT

Source: (Bhuiyan & Ismai, 2011)

شکل (۱): مدل مفهومی مقاله

ژئوتوریسم به‌عنوان منبع اصلی و توسعه منطقه‌ای به‌عنوان منبع پشتیبان در نظر گرفته می‌شود؛ که مقدم بر منبع اصلی است. بر این اساس ژئوتوریسم زمانی به توسعه پایدار منتهی خواهد شد که بتواند از پس‌نیازهای گردشگران و ساکنان محلی برآید و درعین حال قادر به حراست از فرصت‌های آن‌هم باشد. دو بُعدی که در منطقه مکران به شرحی که در ادامه بدان پرداخته خواهد شد؛ دارای ظرفیت‌های بسیار

بالایی است. این گونه هم میراث فرهنگی و هم میراث طبیعی منطقه حفظ خواهد شد. در کل می توان ژئوتوریسم را به مثابه آخرین مراحل توسعه مقوله توریسم نگریسته می شود که پس از هویدا شدن معضله های توریسم انبوه به منصفه ظهور رسید. در جدول زیر می توان این سیر تکامل را مشاهده کرد.

جدول (۱): سیر ظهور ژئوتوریسم

- افزایش خانوارهای با درآمد مضاعف - کاهش محدودیت های مهاجرتی - افزایش مرخصی استحقاقی - زمان کار منعطف تر - بازنشستگی پیش از موعد - بهبود ایمنی سفر - پیشرفت های فناوری - افزایش آگاهی از فرصت های سفر	رشد گردشگری انبوه
- گسترش توسعه ناموزون - آلودگی محیط زیست - تهاجم فرهنگی - اختلال اقتصادی	عدم موفقیت گردشگری انبوه در توسعه پایدار
نیاز به شکل جدیدی از گردشگری که هدف آن محدود کردن آثار منفی بازدیدکنندگان بر محیط و افزایش اثرات مثبت است.	نیاز به گردشگری پایدار
توریسم نوین، توریسم جایگزین، اکوتوریسم، توریسم ادبی، توریسم پزشکی، توریسم قومی، توریسم داوطلبانه، توریسم عادلانه، توریسم حمایت از فقرا و ژئوتوریسم	ظهور اشکال جدید توریسم
- تقاضای روزافزون و در حال تغییر صنعت گردشگری به ویژگی اختصاصی گردشگری - درک روزافزون از اهمیت میراث زمین - تکامل علوم زمین و توجه به موضوع های بین رشته ای از جمله زمین شناسی، ژئومورفولوژی محیط زیستی و علوم	ژئوتوریسم

Source: (Ehsan & et al., 2012, pp. 1712-1713)

در علم اقتصاد، دستیابی به تعادل مناسب بین رشد اقتصادی و حفظ منابع طبیعی، جوهره هدفی است که به عنوان توسعه پایدار شناخته می شود و مدیریت منابع زمین برای تضمین کیفیت و فراوانی بلندمدت آنها را می طلبد. توسعه پایدار مبتنی بر این وعده است که رشد اقتصادی و کیفیت محیط زیست باید باهم

همانگ شوند. با شعار «حفاظت از طریق استفاده» و «استفاده بدون تخریب»، ژئوتوریسم می‌تواند تضاد آشکار بین رشد اقتصادی و کیفیت محیطی را با تضمین توسعه پایدار منابع میراث زمین شناسی فراهم کند. ژئوتوریسم گردشگری و زمین‌شناسی را به گونه‌ای مرتبط می‌کند که عموم مردم می‌توانند شگفتی‌های زمین را با درک محیطی و فرهنگی، قدردانی و حفاظت از طریق آموزش رسمی و غیررسمی تجربه کنند (Tongkul, 2005, p. 28).

۲. روش پژوهش

حوزه مطالعاتی پژوهش منطقه مکران است که از مرز پاکستان تا میناب کشیده شده است و دو استان سیستان و بلوچستان و هرمزگان را دربرمی‌گیرد. در هرمزگان سه حوزه مهم میناب، سیریک و جاسک و در سیستان و بلوچستان چهار منطقه مهم نیک شهر، سرباز، کنارک و چابهار در این منطقه واقع شده‌اند.

برای انجام این پژوهش از روش سوات بهره گرفته شده است. این روش بهترین راه برای تحلیل پژوهش‌های فرایند محور است. ۴ حوزه نقاط ضعف و قوت، تهدیدها و فرصت‌ها در ۲ حوزه داخلی و خارجی بررسی می‌شود. نقاط قوت و ضعف معطوف به محیط داخلی و تهدیدها و فرصت‌ها معطوف به محیط خارجی است. نتیجه این تحلیل در یک جدول ۴ خانه‌ای و در قالب ماتریس ۲×۲ به نمایش گذاشته می‌شود (Gurel & Tat, 2017, p. 995). مختصات این ماتریس به شرح ذیل است:

جدول (۲): عناصر تحلیل سوات

نقاط قوت	ویژگی‌هایی که نسبت به دیگران در آن صنعت برتری وجود دارد.
نقاط ضعف	ویژگی‌هایی که نسبت به دیگران در آن صنعت ضعف وجود دارد.
فرصت‌های محیطی	عوامل خارجی که در محیط به نهاد سود می‌رسانند.
تهدیدهای محیطی	عوامل خارجی که در محیط به نهاد ضرر می‌رسانند.

Source: (Emet Gurel & Merba Tat, 2017, p. 996)

همان‌گونه که مشخص است در ماتریس ۲×۲ نقاط ضعف و قوت در دو ستون افقی و فرصت‌ها و تهدیدها در دو ستون عمودی قرار می‌گیرند. این ماتریس این امکان را فراهم می‌آورد که به‌وضوح نقاط قوتی که می‌توانند فرصت‌ها را تقویت کنند یا ضعف‌هایی که ممکن است تهدید ایجاد کنند را حلاجی کنیم. استفاده از این روش امکان شناسایی الزام‌ها و چالش‌های مرتبط با توسعه پایدار را فراهم کرد و راهکارهای مناسب برای توازن میان توسعه ژئوتوریسم و حفاظت از محیط‌زیست

شناسایی شد. این گونه یک نگاه جامع در مورد راهبرد احتمالی گسترش ژئوتوریسم مکران و تبدیل آن به توسعه پایدار حاصل خواهد شد (Sarsby, 2012, p. 8). سوآت نوعی طراحی چندلایه^۱ را پیش روی سیاست‌گذار قرار می‌دهد. با این روش مشکلات پیچیده با زبان ساده بیان می‌شود و در نتیجه این روش کاملاً جنبه اجرایی دارد (Abdi & Others, 2013, p. 72).

۳. پیشینه پژوهش

همان‌طور که توسط داوولینگ^۲ (۲۰۱۳) فرض شده است، ژئوتوریسم شکل جدیدی از گردشگری است که بر اساس محیط زمین‌شناسی است. انگویرا^۳ (۲۰۱۵) نقل می‌کند که قدمت آن را می‌توان تا سال ۱۹۵۶ ردیابی کرد. زمانی که یکی از پیشگامان زمین‌شناسی ایتالیایی، میکله گورتانی^۴، اظهار داشت: «از نظر زمین‌شناس، چشم‌انداز زنده می‌شود و صحبت می‌کند. هر سنگی، هر شکلی از ساحل، کوه یا دره، داستان خود را بازگو می‌کند و فراز و نشیب‌های تاریخ و در حال تبدیل شدنش را تداعی می‌کند». هوس^۵ (۱۹۹۵) استدلال می‌کند که مفهوم ژئوتوریسم در آغاز دهه ۱۹۹۰ توسعه و ترویج شد، در حالی که دیگران ادعا کرده‌اند که این یک اصطلاح نسبتاً حساس است و هنوز در فرهنگ لغت ظاهر نشده است (Farsani, 2011; Joyce, 2006; Pralong, 2006). علی‌رغم تمام بحث‌های دانشگاهی در مورد منابع یا آغاز ژئوتوریسم، این مفهوم در ده سال گذشته چه در نظریه و چه در عمل مورد توجه گسترده‌ای قرار گرفته است.

نیل به توسعه پایدار یکی از مهم‌ترین عناصر گسترش ژئوتوریسم در کشورها است. بر همین اساس فور و مگرل^۶ (۲۰۰۶) در مقاله خود نتیجه می‌گیرند که ژئوتوریسم نه تنها یک بازار جدید است بلکه دارای نفوذ هنجاری برای نیل به توسعه پایدار نیز محسوب می‌شود. کپیپر^۷ (۲۰۱۳) اشاره دارد که ژئوتوریسم می‌تواند از طریق عرضه منابع جایگزین برای امرار معاش جامعه محلی به توسعه پایدار منجر شود. او نتیجه می‌گیرد که ثمره دیگر ژئوتوریسم حفظ پدیده‌های طبیعی جغرافیایی، گسترش رفاه و گسترش کسب‌وکارهای کوچک و متوسط است. در واقع هر دو این

1. MADM
2. Dowling
3. Ngwira
4. Michele Gortani
5. Hose
6. Pforr and Megerle
7. kiper

مقاله‌ها بر بُعد اقتصادی و ارزش افزوده ایجادشده از مسیر ژئوتوریسم در اقتصاد کلان بیشتر تمرکز کرده‌اند؛ درحالی‌که مقاله حاضر بیشتر تأکید بر حفظ زیست‌بوم و ارزش افزوده اقتصادی در مسیر توسعه پایدار دارد.

توسان^۱ (۲۰۰۱) ضمن بررسی وضعیت ژئوتوریسم در ترکیه نتیجه می‌گیرد که ژئوتوریسم درصدد حراست از طبیعت به کمک توسعه پایدار فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی است. این فرایند سبب افزایش اشتغال و منابع درآمدی ترکیه شده است. او اولویت داشتن رشد اقتصادی و شرایط اقتصادی - سیاسی کشورهای درحال توسعه را مهم‌ترین موانع در توریسم پایدار در کشورهای درحال توسعه می‌داند. درواقع او نیز به‌نوعی بر اولویت داشتن رشد اقتصادی بر توسعه پایدار تأکید دارد. درصورتی‌که در بنیان مفهوم ژئوتوریسم، رشد از مسیر توسعه پایدار رخ خواهد داد. کما اینکه تجربه موفق مکزیک مؤید همین امر است. نوآوری مقاله حاضر نشان دادن حرکت توأمان این مسیر است.

تورس - دلگادو و پالومک^۲ (۲۰۱۴) در مقاله مشترکشان به بررسی توریسم پایدار در کاتالونیا اسپانیا پرداخته‌اند. توجه به تجربه یک کشور توسعه‌یافته که درآمد بالایی از بخش توریسم دارد و درس گرفتن از آن می‌تواند برای سیاست‌گذاران کشورهای درحال توسعه نیز مفید باشد. آنها با استفاده از روش دلفی^۳، ۲۶ شاخص را در این مورد شناسایی کرده‌اند که هر سه سطح اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی در آن مستتر هستند. آنان نتیجه می‌گیرند که این شاخص‌ها برای موفقیت در سطح شهرداری‌ها باید اجرایی شود و نه در سطح کلان‌کشوری. این نتیجه در مورد ایران به‌صورت کامل نمی‌تواند اجرایی شود. در مقاله حاضر علاوه بر سطح منطقه‌ای و محلی بر حمایت در سطح ملی نیز تأکید می‌شود. با توجه به مشترک بودن منطقه مکران در دو استان هرمزگان و سیستان و بلوچستان نمی‌توان تنها بر سطح منطقه‌ای اکتفا کرد و لزوم سیاست‌گذاری دقیق و مبتنی بر نیازهای محلی از سوی مرکز اهمیت فراوانی دارد.

مقاله‌های اندکی در مورد صنعت گردشگری مکران منتشر شده است. در هیچ‌یک از آنها به رابطه ژئوتوریسم و توسعه پایدار پرداخته نشده است؛ برای مثال حیدری امین (۱۴۰۱) در مقاله جدیدی به نقش زیرساخت‌ها در توسعه گردشگری در

1. Tosun

2. Torres-Delgado and Palomeque

3. Delphi method

سواحل مکران توجه کرده است. او نتیجه می‌گیرد که زیرساخت‌ها و تسهیلات در مکران فقط در بخش‌های کوچکی از منطقه رشد مطلوبی داشته و در بقیه قسمت‌ها از مطلوبیت چندانی برخوردار نبوده‌اند. در نتیجه حمل‌ونقل، تسهیلات رفاهی، زیرساخت‌های گردشگری، خدمات واسطه‌ای گردشگری در توسعه گردشگری سواحل مکران تأثیر دارد. در واقع مقاله او جنبه پیش‌ساخت‌ها و زیرساخت‌های رفاهی را بیشتر مورد توجه قرار می‌دهد. نوآوری مقاله حاضر در این است که برخلاف حیدری امین اهمیت فرهنگ‌سازی در منطقه و زیرساخت‌های غیرمادی را نیز مهم می‌داند. عدم توجه به این عنصر می‌تواند سبب بن‌بست در شکوفایی طرح‌های رفاهی و عمرانی شود.

مرتضایی و همکاران (۱۳۹۸) به دیپلماسی گردشگری مکران توجه کرده‌اند و نتیجه می‌گیرند که دیپلماسی گردشگری حلقه واسطه گسترش روابط ایران با همسایگان شرقی و قطب جاذب گردشگر منطقه مکران است. یافته‌های پژوهش آنها نشان می‌دهد که دیپلماسی گردشگری با محوریت منطقه مکران هم‌بسترهای جغرافیایی، فرهنگی، قومی و تاریخی دارد و هم‌پشتوانه سیاسی در میان دولت‌های منطقه؛ اما برخی چالش‌های امنیتی و نیز فقر زیرساخت‌های ارتباطی و تسهیلاتی باعث کندی رونق گردشگری مکران از دریچه دیپلماسی گردشگری شده است. در واقع تمرکز بیشتر آنها بر جنبه ابزاری گردشگری به صورت کلی در سیاست خارجی کشور است. آنها به صورت مشخص بر ژئوتوریسم تمرکز نکرده‌اند و موضوع کلی گردشگری را مورد مذاقه قرار داده‌اند. به ظرفیت‌سازی داخلی نیز حتی به عنوان شاخصی مهم در نیل به اهداف سیاست خارجی توجه نشده است. نوآوری مقاله حاضر برخلاف این مقاله توجه به ابعاد داخلی و لزوم همگرایی بیشتر با همسایگان در جهت نیل به موفقیت است. از سوی دیگر ژئوتوریسم مسائل متمایز و تخصصی‌تری دارد و نمی‌توان نسخه‌های مربوط به گردشگری عام را در مورد آن به صورت کامل به کار برد. مقاله حاضر تلاش دارد نکات متمایز این صنعت را بیشتر مورد توجه قرار دهد.

رازقی (۱۳۹۸) نیز در مقاله خود به مطالعه ظرفیت گردشگری میراث فرهنگی و طبیعی در قسمت هرمزگان سواحل مکران پرداخته است. او نیز مانند مرتضایی و همکاران مسئله کلان گردشگری را مورد توجه قرار داده و از سوی دیگر با رویکردی کاملاً توصیفی موضوع را بررسی کرده است. متأسفانه در این مقاله نیز توسعه پایدار یک حلقه گمشده است و اهمیت آن نادیده گرفته شده است.

با بررسی پیشینه پژوهش می‌توان این‌گونه نتیجه گرفت که ژئوتوریسم، شکلی از گردشگری پایدار که بر ویژگی‌های زمین‌شناسی زمین تمرکز دارد و ظرفیت قابل توجهی برای کمک به حرکت به سوی توسعه پایدار دارد. این نوع از گردشگری می‌تواند منافع اقتصادی برای جوامع محلی (در اینجا منطقه مکران) ایجاد کند و درعین حال به حفاظت از میراث زمین‌شناسی کمک کند. با این حال، موفقیت آن بستگی به انتقال مؤثر دانش و اطلاعات دارد. در کل نوآوری مقاله حاضر نسبت به منابع منتشرشده کنونی، به‌ویژه در زبان فارسی و در مورد خاص منطقه مکران این است که نشان دهد:

- ژئوتوریسم امکان بهره‌مندی از گنجینه طبیعت در منطقه مکران را برای نسل‌های حاضر فراهم می‌کند و درعین حال از آن برای استفاده نسل‌های آینده نیز محافظت می‌کند.
- ژئوتوریسم یک راه حل کلیدی واقع‌بینانه برای حل تضاد آشکار بین حفاظت از محیط‌زیست و فرهنگی و رشد اقتصادی ارائه می‌دهد که در بسیاری از مناطق کشور به‌عنوان یک معضل مطرح است.
- ژئوتوریسم می‌تواند ابزار ارزشمند توسعه پایدار برای منطقه مکران به‌واسطه ایجاد درآمد اقتصادی، رفاه جامعه و حفاظت میراث غیرمادی آنها باشد. چراکه نه تنها به توسعه پایدار منطقه کمک می‌کند، بلکه به آموزش ارزش‌های علمی و اخلاقی جمعیت نیز کمک می‌کند.

۴. یافته‌ها در مورد تأثیر ژئوتوریسم بر توسعه پایدار در سواحل مکران

۴-۱. توسعه منطقه‌ای و توسعه پایدار در مکران

صنعت گردشگری در ایران بر مبنای سند چشم‌انداز ۲۰ ساله در بخش توریسم و در افق ۱۴۰۴ باید با رشد ۱٫۵ درصدی تعداد گردشگران ورودی روبه‌رو شود. این امر مستلزم جذب بالغ بر ۳۰ میلیارد تومان سرمایه در این صنعت است (حیدری امین، ۱۴۰۱، ص. ۹۹). ۱۶ درصد این مبلغ از بخش دولتی و بقیه را باید بخش خصوصی تأمین کند. به عبارتی مشارکت بخش خصوصی که از عناصر مهم توسعه منطقه‌ای است در این سند مورد تأکید قرار گرفته است (حیدری امین، ۱۴۰۱، ص. ۱۰۰).

توسعه منطقه‌ای برای گسترش ژئوتوریسم مکران حیاتی است و توان رقابتی ژئوسایت را افزایش خواهد داد. امین بیدختی و همکاران (۱۳۹۹) معتقدند توسعه

منطقه‌ای در حکم منبع پشتیبان منبع اصلی (ژئوتوریسم) عمل می‌کند. این مؤلفه شامل زیرساخت‌های عمومی، کیفیت خدمات، دسترسی به مقصد، مهمان‌نوازی، پیوندهای بازار و نوآوری و فناوری است. در این بُعد عوامل مدیریتی مقصد نقش بنیادین پیدا می‌کنند؛ یعنی مواردی که می‌توانند جاذبه اصلی را افزایش و کیفیت و اثربخشی عوامل پشتیبان را ارتقا دهند.

مفاهیم ژئوتوریسم و ژئوپارک به عنوان فرصت‌هایی برای توسعه گردشگری پایدار، توسعه روستایی و کاهش فقر پدیدار شده‌اند. قابل بحث است که این دو مفهوم دارای پتانسیل بسیار زیادی برای کمک به مبارزه جهانی علیه فقر به ویژه در کشورهای در حال توسعه و کمک به حفظ محیط‌زیست، میراث و اقتصاد بسیاری از مناطق روستایی فقیر در جهان هستند. مطالعات انجام شده بر روی ژئوتوریسم و ژئوپارک‌ها به این نتیجه رسیده‌اند که از این دو مفهوم می‌توان فرصت‌های بزرگی را در زمینه کمک به فقرزدایی و حفظ محیط‌زیست به دست آورد.

یک مسئله مهم در توسعه منطقه‌ای توجه به نوآوری و فناوری در صنعت توریسم و به ویژه ژئوتوریسم است. اسناد بالادستی کشور از جمله سیاست‌های ابلاغی اصل ۴۴ قانون اساسی، برنامه‌های ۵ و ۶ توسعه و سند چشم‌انداز ۲۰ ساله کشور همگی اقتصاد دانش‌بنیان را از حوزه‌های مهم و اولویت برنامه توسعه کشور می‌دانند (خلیلی، ۱۴۰۱). گردشگری فرایندی اطلاعات پایه است. توجه به اقتصاد دانش‌بنیان برای گسترش ژئوتوریسم حیاتی است. به منظور پیدا کردن روش‌های نوین برای رقابت مؤثر در بازارهای پویای جهانی، به تجارت الکترونیک و ساختارهای مجازی از قبیل سازمان‌های مجازی نیاز است. در دیدگاه‌های جدید توجه به راهبردهای **بنگاه به بنگاه**^۱ گردشگری مبتنی بر دانش، تأکید شده است (خلیلی، ۱۴۰۱). راهبردی بنگاه به بنگاه نوعی تجارت است که بین یک بنگاه با بنگاه دیگر مانند عمده‌فروش و خرده‌فروش انجام می‌شود. تراکنش‌های بنگاه به بنگاه معمولاً در زنجیره تأمین اتفاق می‌افتد، جایی که یک شرکت مواد خام را از دیگری خریداری می‌کند تا در فرایند تولید استفاده شود.

در همین راستا مهم‌ترین طرح‌های پشتیبان دولت در مکران عبارت‌اند از: ایجاد شبکه ارتباط ریلی و جاده‌ای، شبکه مخابراتی، شبکه انتقال انرژی، صنایع مخابراتی، احداث سد‌های آبی، جذب سرمایه‌گذاری ملی و بین‌المللی و توسعه منابع انسانی

1. B2B: Business-to-Business

(عبدالهی، ۱۳۹۱، ص. ۲).

در فرایند توسعه منطقی‌هایی اولویت اصلی، فعال‌سازی محور ترانزیت چابهار - میک (در مرز افغانستان) به‌عنوان مزیت اصلی ترانزیتی شرق است. باید توجه داشت که در این زمینه پاکستان از ایران جلوتر است؛ برای مثال ارزش اولیه سرمایه‌گذاری در ترانزیت پاکستان، ۴۷-۶۷ میلیارد دلار است؛ به‌طوری‌که تا سال ۲۰۳۵ طرح بندر گوادر در پاکستان تمام خواهد شد و اگر ایران نتواند تا آن سال اقدامات مؤثری انجام دهد دیگر نمی‌تواند نقش فعالی داشته باشد (دامرودی، ۱۴۰۱).

تقویت زیرساخت‌های جاده‌ای و اجرایی شدن طرح راه‌آهن چابهار - مشهد می‌تواند در کنار مسیرهایی که از مسیر بندرعباس شروع یا بدان ختم می‌شوند گزینه قابل‌تأملی باشد. مسیر چابهار به لحاظ دسترسی بهتر کشورهای آسیای مرکزی، خارج بودن از محدوده تنگه هرمز و کاهش فاصله حمل دریایی از این حیث اهمیت راهبردی دارد (ترکمان و شهبازی، ۱۳۹۴، ص. ۲۴).

۲-۴. یافته‌ها در بخش زیست‌محیطی

هندوراس^۱ اولین کشوری بود که ژئوتوریسم را به راهبرد گردشگری ملی خود تبدیل کرد. سایر کشورهای و منطقه‌های فعال در این عرصه عبارت‌اند از: نروژ، رومانی، جزایر کوک^۲، ایالت آریزونا در ایالات متحده، سونورای^۳ مکزیک، ساحل ردوود^۴ کالیفرنیا، دره دورو^۵ پرتغال، مونترال، یلوستون بزرگ^۶، باخا^۷ کالیفرنیا، سیرا^۸ در نوادا و گوانتالا؛ بنابراین تجربه‌های موفق فراوانی در بخش زیست‌محیطی ژئوتوریسم در جهان وجود دارد که می‌توان از آنها آموخت. آنچه در این قسمت اهمیت دارد، تنوع جغرافیایی^۹ است.

پس از کنوانسیون تنوع زیستی (۱۹۹۲)، اصطلاح «تنوع جغرافیایی» در سال ۱۹۹۳ در میان دانشمندان زمین‌شناسی مطرح شد. سرانجام اتحادیه بین‌المللی حفاظت از طبیعت^{۱۰} آن را به‌رسمیت شناخت. تنوع جغرافیایی مجموعه‌ای از

1. Honduras
2. Cook Islands
3. Sonora
4. Redwood Coast
5. Douro Valley
6. Greater Yellowstone
7. Baja
8. Sierra
9. Geodiversity
10. International Union for Conservation of Nature

سراچه‌ها با ویژگی‌های طبیعی منحصر به فرد است که از زمین‌شناسی، ژئومورفولوژی و سامانه‌های چشم‌انداز یا خاک ایجاد شده توسط فرایندهای بیولوژیکی یا فعالیت‌های انسانی تشکیل شده است. این واژه معادل غیرزنده تنوع زیستی است. ارائه کالاها و خدمات به جامعه، به عنوان ستون فقرات میراث جغرافیایی و حفاظت از زمین ضروری است (Morante-Carballo & et al., 2023, p. 2864).

منطقه مکران با اینکه دارای جاذبه‌های ژئومورفولوژی زیادی است ولی در زمینه گسترش ژئوتوریسم فعالیت زیادی انجام نشده است. فقط تا حدی در نواحی ساحلی نزدیک به شهر چابهار فعالیت‌هایی از سال ۱۳۸۰ شروع شده که می‌توان ایجاد ژئوپارک نزدیک گل‌فشان تنگ و پلاژ ساحلی چابهار را نام برد (امیراحمدی و دیگران، ۱۳۹۲، ص. ۱۲۴). قسمتی از تنوع جغرافیایی سواحل مکران را به تفکیک دو استان می‌توان در جدول زیر مشاهده کرد:

جدول (۳): تنوع جغرافیایی سواحل مکران

ویژگی ژئومورفولوژیک	یک نمونه در هرمزگان	یک نمونه در سیستان و بلوچستان
گل‌فشان‌ها	گوان در جاسک	گل‌فشان بندر تنگ در غرب کنارک
غارها	سادرمند در جاسک	غار تیس در روستای تیس
ستون‌های فرسایشی	گرز، دیو، دودکش جن و... در سیریک	انواع دودکش جن و تختگاه دیو
کوه	رشته‌کوه بشاگرد	کوه‌های مریخی بخش میر کنارک
معادن نمک	-	منطقه ساحلی تیس
تپه‌های ماسه‌ای	در شرق جاسک	جنوب شرق چابهار
سواحل صخره‌ای با پادگانه‌های دریایی ^۱	سواحل میناب	سواحل چابهار
تالاب‌ها	تیاب	تالاب سرخ لیپار
خلیج‌ها	-	خلیج گواتر
سواحل دارای پوست فسیلی	سواحل جاسک	سواحل چابهار
آبشارها	آبشار کرکبود جاسک	شالمار
چشمه آب گرم	پوراف	شیرآباد

۱. این عارضه بسیار منحصر به فرد است؛ زیرا از معدود پادگانه‌هایی است که با فشار تکنونیک ایجاد شده است.

منبع: (یافته‌های پژوهش)

این تنوع مواد سطحی زمین، شکل‌ها و فرایندهای فیزیکی قسمت مهمی از طبیعت بوده و برای حفظ اکوسیستم پایدار حیاتی است. مفهوم ژئوتوریسم با سفر به مناطق زیبا تفاوت دارد و باهدف شناخت جغرافیای یک مکان اتفاق می‌افتد و نه ویژگی‌های جغرافیایی آن (Newsome & Dowling, 2018, p. 305). از این نظر منطقه مکران از ظرفیت بسیار بالایی برخوردار است. باید به‌خاطر داشته باشیم که ارزش میراث جغرافیایی تا حد زیادی وابسته به فرایند ساخت میراث است. درواقع این جامعه است که تصمیم می‌گیرد آیا یک مکان خاص مهم است یا خیر. حفظ محیط‌زیست و چشم‌اندازهای آن، عدم تغییر و خودداری از دخالت انسان در برهم‌زدن چهره زمین از اهداف اصلی ژئوتوریسم است. تضمین اینکه توسعه با حفظ فرایندهای اساسی زیست‌محیطی، تنوع و گونه‌های زیستی سازگار باشد از اصول مهم پایداری زیست‌شناسانه است (حجازی و جوادی، ۱۳۹۸، ص. ۱۳۴). داشتن دانش قوی برای حفظ میراث جغرافیایی مهم‌ترین عامل در یک رویکرد کلی‌گرا برای توسعه پایدار است.

۳-۴. یافته‌ها در بخش اجتماعی

ژئوتوریسم سبب درک محیطی و فرهنگی بهتر از ارزش ذاتی میراث زمین و حفاظت از آن خواهد شد. گردشگران به دو صورت در ژئوتوریسم شرکت خواهند کرد: اول آنها مایل به پرداخت هزینه برای بازدید از منابع میراث زمین‌شناسی یا ژئوپارک‌ها هستند و از مردم محلی کالا و خدمات را تهیه کرده و این سبب افزایش رفاه منطقه خواهد شد. دوم، آنها به فرهنگ محلی (به‌عنوان مثال غذاهای سنتی، باورهای محلی و غیره) احترام می‌گذارند و مصمم هستند که از نظر فیزیکی به منابع میراث زمین‌شناسی آسیب نرسانند. در چشم‌انداز ژئوتوریسم، گردشگران و مردم محلی به‌گونه‌ای به هم پیوند می‌خورند که اولی نقش خود را در حفاظت از میراث جغرافیایی از طریق بازدید از میراث‌های زمین‌شناسی ایفا می‌کند؛ درحالی‌که هزینه‌های صرف شده توسط گردشگران به درآمد ناخالص دومی و تا حدی به کشور از طریق ساختارهای مالیاتی مختلف کمک می‌کند (Tongkul, 2005).

توسعه، بافرهنگ و ارزش‌های مردمی متأثر از آن باید سازگار باشد تا هویت محلی حفظ شود. حفظ آداب‌ورسوم مانند آیین‌ها، پوشش محلی، بازی‌ها و غذاهای

محلی اهمیت زیادی در ژئوتوریسم دارد. سواحل مکران دارای آداب و رسوم منحصر به فردی است. این موضوع را می‌توان به خوب در آیین ازدواج، زایمان، زهیری خواندن، موسیقی سنتی لوتی، اشعار سنتی چلو، موتک و قیامتی و... مشاهده کرد (رازقی، ۱۳۹۸).

پوشش زنان در سواحل مکران (هرمزگان) بسیار چشم‌نواز است و یکی از مهم‌ترین بخش‌های پوشش زنان هرمزگان پیراهن است که شامل انواع کندوره، گون، اشکم، نشته و... می‌شود. تزیینات شلووارهای بندری بر اساس نوع و محل جغرافیایی دوخت آن اسامی مختلفی دارد که عبارت‌اند از: بادله تمام، ودویی دستی، ودویی چرخی، پولکی و... برقع نیز ویژگی دیگر پوشش زنان سواحل مکران است (غلامی‌زاده، ۱۳۹۸). پوشش سنتی مردان شامل گُلاه، لُنگ، دستمال، دگله، کنجو، سواس و... است.

مکران فرهنگ محلی غنی دارد. انواع بازی‌های سنتی در آن رواج دارد؛ برای مثال بازی‌های سیستان و بلوچستان تنوع زیادی دارد. برخی از بازی‌های محلی و بومی سیستان و بلوچستان عبارت‌اند از: کبدی، کشتی کج گردون، دلکی، لگوش، توطن سواری، چل بازی، ستط، سرخ‌پری زردپری، شترسواری، کودی کودی، کیچ‌زور، لپگر، اشکاتیلی، لیلی گوگو، آنجلاسیکی و... (آشنایی با بازی‌های سیستان و بلوچستان، ۱۴۰۱).

غذاهای منطقه نیز بسیار متنوع است. ۱۳۰ نوع غذا، نان، دسر، شیرینی‌ها و ترشی بومی محلی مناطق جنوبی و ساحلی مکران وجود دارد (حسینی، ۱۳۹۹). از جمله آنها می‌توان به عنکاس، کلمبا، پودینه، قلیه ماهی، هواری، کلنجی، فاجوش، تباهگ، تنورچه، ساجی، قلیه میگو و... اشاره کرد. سواحل مکران در حوزه صنایع دستی نیز سرآمد است. سفال میناب، چادرشب‌بافی، زری‌بافی، حصیربافی، گرگوربافی، توربافی، چننه‌بافی، بافت سواس و... در این منطقه رونق دارد.

با توجه به آنچه شرح آن رفت، مکران دارای ارزش فرهنگی - اجتماعی بالایی است که در کنار ارزش‌های زیست‌محیطی به آن ارزش آموزشی و ذاتی می‌دهد که بتواند با رقبای خود در منطقه رقابت کند. آثار تاریخی و باستانی کنار دریا را هم باید به این فهرست اضافه کرد. به‌طور کلی می‌توان گفت که ژئوتوریسم به لحاظ اجتماعی برای مکران مهم است؛ زیرا:

- ژئوتوریسم راهی عالی برای یادگیری زمین و تاریخچه آن است. با بازدید از مکان‌های طبیعی یا زمین‌شناسی مکران می‌توان درک بهتری از چگونگی

شکل‌گیری زمین و تغییر آن در طول زمان به دست آورد.

- ژئوتوریسم می‌تواند راهی عالی برای درک زیبایی‌های طبیعی مکران باشد. با بازدید از مکان‌هایی مانند کوه‌ها، آتش‌فشان‌ها، چشمه‌های آب گرم و غارها، می‌توان درک بهتری از ویژگی‌های شگفت‌انگیز زمین‌شناسی منطقه پیدا کرد.

- ژئوتوریسم همچنین می‌تواند راهی عالی برای حمایت از جامعه محلی باشد. با تعامل با جامعه محلی و یادگیری در مورد تاریخ و فرهنگ منطقه، می‌توان به حمایت از اقتصاد محلی و ترویج شیوه‌های گردشگری پایدار کمک کرد.

به طور کلی، پیشرفت حفاظت از زمین به آگاهی، درک و حمایت عمومی بهتر بستگی دارد. ژئوتوریسم سهمی حیاتی در دستیابی به این اهداف دارد. داستان‌های زمین‌شناسی قوی که برای تخیل جذاب است ضروری هستند؛ اما تجربه بازدیدکنندگان می‌تواند از طریق کاوش در پیوندهای بین میراث جغرافیایی و میراث فرهنگی افزایش یابد. تفسیری که شامل تجارب زیبایی‌شناختی و احساسی می‌شود و کشف مجدد حس شگفتی و درک جامع‌تر از طبیعت، مردم و مناظر را تشویق می‌کند، احتمالاً جذابیت گسترده‌ای دارد و بیشترین تأثیر را خواهد داشت.

در حالی که چشم‌انداز فرهنگی ظرفیت غنی برای جذب مخاطبان گسترده‌تر را ارائه می‌دهد، نیاز به ارزیابی انتظارهای بین‌فرهنگی بازدیدکنندگان و انواع فعالیت‌های موردنظر و تجربه‌های معنادار و به‌یادماندنی وجود دارد که مردم را به بهترین نحو به میراث جغرافیایی متصل می‌کند، به گونه‌ای که بر نگرش‌های آنها تأثیر می‌گذارد و حمایت از حفاظت از زمین را افزایش می‌دهد.

۴-۴. یافته‌ها در بخش اقتصادی

توسعه، باید کارایی اقتصادی داشته باشد و بتواند پشتیبان نسل‌های آینده شود. ژئوتوریسم می‌تواند به اشتغال‌زایی، رفع فقر، برابری جنسیتی و... کمک کند. حمایت از شکوفایی جوامع محلی، تقاضای اقدام مسئولانه از سوی گردشگران، ایجاد شرکت‌های کوچک و متوسط، کمترین استفاده از منابع طبیعی و... نکات اقتصادی مهم در ژئوتوریسم هستند. یکی از مشکلات بنیادین سواحل مکران، عدم ظرفیت جذب و نگهداری نیروی انسانی متخصص و قرار گرفتن در زمره محروم‌ترین مناطق کشور است. ترکان و شهبازی (۱۳۹۴) در مقاله خود پیشنهاد جالبی برای حل این مشکل ارائه کرده‌اند. از نظر آنان مشکل توسعه انسانی را می‌توان با تغییر الگوی تقسیمات کشوری از طولی به عرضی حل کرد. با توجه به طول زیاد سواحل دریای

عمان می‌توان از طریق الحاق جاسک به استان کرمان، استان‌های برخوردارتر را هم در این سواحل سهیم کرد و فرایند توسعه انسانی را تسهیل نمود. محمدی و همکاران (۱۳۹۶) در پژوهش خود با استفاده از آمار توصیفی به بررسی وضعیت فقر در سواحل مکران پرداختند.

جدول (۴): آمار توصیفی شاخص نسبت سرشمار فقر در مناطق روستایی و شهری مکران

انحراف معیار	کمترین مقدار	بیشترین مقدار	میانه	میانگین	
۰/۱۳۷	۰/۴۱	۰/۹	۰/۷۱	۰/۷۰۴۵	روستایی
۰/۰۷۷۴	۰/۵۱	۰/۸۱	۰/۶۴	۰/۶۶۲۷	شهری

منبع: (محمدی و دیگران، ۱۳۹۶، ص. ۲۲)

طبق یافته‌های آنان شاخص سرشمار فقر در سال‌های ۱۳۶۴-۱۳۹۷ در سواحل مکران حاکی از قرار گرفتن ۷۱ درصد خانوارهای روستایی و ۶۶ درصد خانوارهای شهری زیر خط فقر است. مهم‌ترین عامل این فقر شاخص توسعه انسانی است. شاخص بهداشت و فرهنگی اندکی رشد را نشان می‌دهد (محمدی و دیگران، ۱۳۹۶، ص. ۲۳). بدون کم‌رنگ کردن مشکلات معیشتی مردم، توسعه پایدار در منطقه نیز آرمانی به نظر می‌رسد.

از سوی دیگر، بررسی اثرگذاری اشتغال بر کاهش فقر در سواحل مکران نشان می‌دهد؛ هنگامی که میزان فقر پایین است، اشتغال میزان فقر را کاهش می‌دهد؛ اما هرچه میزان فقر افزایش یابد؛ افزایش اشتغال فقر در کاهش فقر سواحل مکران تأثیر بسزایی ندارد. در نتیجه تصمیم‌گیرندگان منطقه‌ای و کشوری باید به سیاست‌های برابری درآمد، افزایش رفاه و کاهش فقر در این منطقه توجه ویژه‌ای مبذول دارند تا بتوان چرخه فقر را کنترل کرد (محمدی و دیگران، ۱۳۹۶، ص. ۳۰).

جریان هزینه - درآمد از طریق بازدید از سواحل و زمین‌شناسی و خرید کالاها و خدمات محلی به رشد اقتصادی کمک می‌کند. علاوه بر این، ارتقای میراث زمین‌شناسی یا ژئوپارک منجر به توسعه زیرساخت‌های گردشگری در سراسر منطقه می‌شود و نگرش و رفتار مثبت گردشگران نسبت به فرهنگ محلی (مانند احترام به استفاده سنتی، باورهای محلی) به جامعه و رفاه اجتماعی کمک می‌کند. منافع اقتصادی و همچنین انگیزه‌های زیست‌محیطی ژئوتوریسم (مانند درک محیطی و فرهنگی، درک ارزش ذاتی میراث‌های زمین‌شناسی) مقام‌های عمومی و ملی محلی را تشویق می‌کند تا به سمت ژئوتوریسم و حفاظت از میراث جغرافیایی حرکت کنند.

۵. تجزیه و تحلیل داده‌ها

رشد و توسعه ژئوتوریسم در سال‌های اخیر به حدی بوده است که بسیاری از صاحب‌نظران آن را صنعت مسلط سال‌های آتی معرفی می‌کنند. منطقه مکران به‌عنوان یکی از محورهای اصلی ژئوتوریسم ایران می‌تواند از این صنعت روبه‌رشد به‌خوبی بهره‌برداری کند. از مجموع بررسی ابعاد مختلف توسعه منطقه‌ای، اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی تحقق توسعه پایدار در سواحل مکران می‌توان به جدول زیر رسید:

نقاط قوت	نقاط ضعف
- ظرفیت تبدیل شدن به قطب گردشگری دریایی	- پایین بودن سطح زندگی
- تنها بندر اقیانوسی ایران (چابهار)	- عدم تعامل صحیح میان اقتصاد و محیط‌زیست
- دسترسی به منابع انرژی	- فقدان برنامه در صنعت ژئوتوریسم
- تسلط بر مسیر ترانزیت	- عدم کفایت و شکست خدمات زیرساختی
- قابلیت ساخت بندرگاه و پایانه‌های تجاری	- مثل جاده‌ها
- ۱۸۸۰ کیلومتر ساحل در دریای عمان	- کمبود هتل
- ژئودایورسیتی	- جمعیت محدود
- امکان ایجاد بستر مناسب ارتباطی	- ضعف در زیرساخت بندرها
	- شکاف بین‌نسلی
	- بی‌عدالتی اجتماعی
	- پایین بودن مشارکت
	- فقدان امنیت در برخی مناطق
	- فقدان مدیریت صحیح در برخی مناطق
	- شکاف فرهنگی میان جامعه میزبان و مهمان
	- کمبود مهارت نیروی انسانی
	- ضعف در بازاریابی ژئوتوریسم منطقه در داخل و خارج
	- فقدان مسئولیت‌پذیری در برابر اکوسیستم منطقه
	- ضعف فناوری و استفاده ناکافی از اقتصاد دانش‌بنیان در بخش ژئوتوریسم
	- پایین بودن سطح تولید ناخالص داخلی
	- ضعف در نظام انگیزشی به دلیل قوانین ناکارآمد
	- متنوع بودن مراکز تصمیم‌گیری

فرصت‌ها:	تهدیدها:
- مکران در مسیر جاده ابریشم قرار دارد.	- رقابت بندر گوادر پاکستان به‌عنوان هاب ترانزیت
- اتصال مستقیم به اقیانوس	- مشکل زیرساخت‌های حمل‌ونقل هوایی به دلیل تحریم‌ها
- موقعیت راهبردی برای دسترسی کشورهای محصور در خشکی	- سخت بودن اخذ ویزا برای خارجی‌ها
- همسایه به آب‌های آزاد	- عدم جذب و حفظ نیروی انسانی
- تغییر مرکز اقتصاد جهان به‌سوی شرق	- تصویر منفی در مورد ایران و کاهش ژئوتوریسم
- رشد اقتصادی چین و هند	- تنش‌ها و ناامنی‌ها در محیط پیرامونی مکران
- عدم وجود منابع انرژی در پاکستان	- رقابت سخت کشورهای منطقه برای جذب گردشگر بیشتر
- الگوی طولی تقسیمات کشوری	- ورود کالاهای قاچاق و مواد مخدر از پاکستان و افغانستان
- ناامنی پاکستان و افغانستان	- حضور آمریکا در منطقه
- نزدیکی به استان‌های پیشرفته‌تر فارس و کرمان	- فعالیت گروهک‌های تروریستی و اشرار
- تلفیق هم‌زمان بیابان و دریا	- ناشناخته بودن ژئوتوریسم مکران برای غرب
- موقعیت جغرافیایی مناسب به‌عنوان هاب منطقه‌ای	- ضعف تشخیص واقعیت‌های اقتصاد جهانی

منبع: (یافته‌های پژوهش)

شکل (۲): تحلیل سوات

نتیجه‌گیری

با توجه به اهمیت کلیدی سواحل مکران و برخورداری آن از ظرفیت‌های عظیم ژئوتوریسم، تاکنون موفقیتی در بهره‌برداری از این فرصت‌ها حاصل نشده است. در این پژوهش با تحلیلی همه‌جانبه تلاش شد مشکلات ژئوتوریسم و حرکت به‌سوی توسعه پایدار در منطقه برشمرده شود. بر این اساس وضعیت توسعه منطقه‌ای و ژئوتوریسم در سه بُعد محیط‌زیست، اقتصادی و اجتماعی واکاوی شده و سپس در ماتریس سوات برده شد. مکران نیاز به توسعه و اجرای برنامه‌هایی دارد که درک زمین‌شناسی و ژئومورفولوژی منطقه را افزایش دهد.

برای توسعه پایدار این منطقه باید جامعه محلی در مدیریت مکران مشارکت داشته باشد؛ گردشگران باید فقط از جنبه‌های گوناگون زمین‌شناسی و

زیست محیطی منطقه آگاه شوند؛ گردشگران باید از فرهنگ جامعه محلی، موسیقی، صنایع دستی، داستان‌های آنها آگاه شوند. برای دستیابی به توسعه پایدار در مکران، به یک رویکرد مدیریت مشترک کل نگر برای ایران نیاز است که با دستیابی به وضعیت ژئوپارک منطقه‌ای به بهترین شکل ممکن به دست آید.

در مجموع، بر اساس یافته‌ها می‌توان نتیجه گرفت که مفاهیم ژئوتوریسم و ژئوپارک فرصت‌هایی برای توسعه روستایی هستند و چشم‌اندازهایی را برای کاهش فقر از طریق مشارکت جوامع محلی در فعالیت‌های ژئوتوریسم ارائه می‌دهند. همچنین چهارچوب قانونی در مورد توسعه گردشگری در مکران فاقد مشخصات جامعه درگیر در توسعه گردشگری است. طبق یافته‌های این پژوهش می‌توان توصیه‌های سیاستی زیر را ارائه کرد:

- منطقه مکران ظرفیت‌های فراوانی برای نیل به توسعه پایدار از مسیر ژئوتوریسم دارد؛ اما نیل به این مهم مستلزم فرهنگ‌سازی در رسانه‌ها و کتاب‌های درسی است.

- چالش مهم دیگر آگاه کردن جامعه میزبان از ارزش‌های طبیعی، فرهنگی و تاریخی منطقه خود است. آنها باید به این جاذبه‌ها به مثابه دارایی نگاه کنند؛ اما در عوض با دست خود آن را به سمت ویرانی می‌برند. لازم است پیش‌بینی‌های لازم برای اجتناب از این امر در مکران صورت گیرد.

- یکی از اولویت‌های اصلی منطقه باید فقرزدایی باشد. اشتغال از مهم‌ترین ابزارهای کاهش فقر است و گسترش ژئوتوریسم می‌تواند این امکان را فراهم آورد. ژئوتوریسم تنها راه این موضوع است و ارائه راهبردهای صنعتی برای حل مشکل، متوهمانه و آسیب‌رسان خواهد بود.

- فقدان برنامه‌ریزی جامع در کشور و فقدان تبلیغات آگاهانه چالش مهمی برای معرفی ژئوتوریسم مکران محسوب می‌شود.

همچنین در ادامه پیشنهادهای اجرایی ده‌گانه برای بهره‌برداری از موقعیت ژئوتوریسم منطقه مکران ارائه می‌شود:

- توسعه گسترش ژئوتوریسم در سواحل مکران: ایجاد برنامه‌های توسعه و توسعه ژئوتوریسم به عنوان یک صنعت کلان در منطقه با تمرکز بر تراز اشتغال و تأمین منابع مالی برای توسعه پایدار.

- آموزش و آگاهی بخشی محلی‌ها در زمینه ژئوتوریسم: ارائه دوره‌های آموزشی و برنامه‌های آگاهی بخشی به جوامع محلی برای تفهیم نقش و اهمیت ژئوتوریسم در توسعه منطقه.

- توسعه زیرساخت‌ها و امکانات گردشگری: سرمایه‌گذاری در توسعه امکانات گردشگری از جمله هتل‌ها، رستوران‌ها، مراکز تفریح و ارتقاء حمل‌ونقل در سواحل مکران.
- ارتقاء برندینگ و بازاریابی منطقه: ارائه راهبردهای بازاریابی قوی و ایجاد تصویر برند مثبت برای سواحل مکران در داخل و خارج از کشور.
- تعامل میان رشته‌ای با علمی و تحقیقات: ایجاد همکاری‌های تحقیقاتی با دانشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی جهت ارتقاء دانش و فناوری موردنیاز برای ژئوتوریسم.
- توسعه ژئوسایت‌ها و مکان‌های جذب گردشگری: تعیین و توسعه ژئوسایت‌های جذب گردشگری با تمرکز بر جذابیت‌های طبیعی و فرهنگی منطقه.
- حفاظت از محیط‌زیست: اتخاذ تدابیر حفاظتی به منظور حفظ محیط‌زیست سواحل و جلوگیری از استهلاک سریع منابع طبیعی.
- تعامل با جوامع محلی: اشتراک‌گذاری منافع اقتصادی ژئوتوریسم با جوامع محلی و ارتقاء تعامل مثبت با آنها.
- تحقیق و توسعه در حوزه ژئوتوریسم: ایجاد برنامه‌های تحقیق و توسعه جهت نوآوری در عرصه ژئوتوریسم و بهبود روش‌ها و خدمات.
- ارزیابی و پایش مداوم عملکرد ژئوتوریسم: ایجاد سامانه‌های ارزیابی و پایش مداوم برای اندازه‌گیری عملکرد ژئوتوریسم از جمله تأثیرهای اقتصادی، اجتماعی و محیط‌زیستی و اصلاح راهبردها بر اساس نتایج به‌دست‌آمده.

منبع: (یافته‌های پژوهش)

شکل (۳): جمع‌بندی تحلیل

فهرست منابع

- امیراحمدی، ابوالقاسم؛ زنگه اسدی، محمدعلی؛ بلوچی، نیاز؛ کوهستانیان، محبوبه و الهی، سارا (۱۳۹۲). ارزیابی پتانسیل‌های ژئوتوریسم دامنه‌های جنوبی مکران (جنوب بلوچستان). *اندیشه جغرافیایی*، ۷(۱۴)، ۱۱۹-۱۳۷.
- امین بیدختی، علی‌اکبر؛ جعفری، سکینه و حقیقت، حسن (۱۳۹۹). عوامل مؤثر بر رقابت‌پذیری مقصد ژئوتوریسم. *مطالعات مدیریت گردشگری*، ۱۵(۴۹)، ۶۳-۹۳.
- آشنایی با بازی‌های سیستم‌ها و بلوچستان (۱۴۰۱). آذر (۱): <https://www.hamshahrionline.ir/>
- ترکان، اکبر و شهبازی، میثم (۱۳۹۴). شناسایی سبب طرح‌های توسعه سواحل مکران با استفاده از تحلیل SWOT دوسطحی. *راهبرد اقتصادی*، ۴(۱۳)، ۷-۴۱.
- جهان تیغ‌مند، سمیه؛ کرم، امیر و قنواتی، عزت‌الله (۱۴۰۱). تبیین توان‌ها و مدیریت گردشگری ژئوسایت‌ها بر پایه ارزیابی محوطه‌های تنوع زمینی (مطالعه موردی: منطقه گردشگری تنگه واشی در شهرستان فیروز کوه). *تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی*، ۲۱(۶۵)، ۳۰۳-۳۲۳.
- حجازی، اسدالله و جوادی، مهدی (۱۳۹۸). توان‌سنجی پتانسیل‌های ژئوتوریستی جهت توسعه پایدار گردشگری با اتفاده از مدل تاپسیس فازی سلسله مراتبی (مطالعه موردی: پارک ملی کنتال). *فصلنامه جغرافیایی سرزمین*، ۱۶(۶۲)، ۱۳۳-۱۴۶.
- حسینی، عدنان (۱۳۹۹). پخت ۱۳۰ نوع غذای سنتی مکران در منطقه آزاد چابهار استاندارسازی شد. ۱۷ ۰۴.
- حیدری امین، سکینه (۱۴۰۱). زیرساخت‌ها و نقش آن در توسعه گردشگری (مطالعه موردی: سواحل مکران). *جغرافیایی فضای گردشگری*، ۱۱(۴۴)، ۹۹-۱۱۴.
- خلیلی، سعید (۱۴۰۱). تیر (۱). گردشگری دانش بنیان (موانع و راه‌کارها): <https://www.jsrc.ir/>
- دامرودی، فهیمه (۱۴۰۱، دی ۲۴). توسعه سواحل مکران مشروط به حضور بخش خصوصی است/ باید به فرسایش ترانزیتی ایران حساس شد: <https://www.isna.ir/news/1401102416581/>
- دیوسالار، اسداله (۱۳۹۲). بررسی نقش ژئوتوریسم در توسعه پایدار فرهنگی شهرهای ساحلی مورد مطالعه: شهرستان‌های نوشهر و چالوس. *آمایش جغرافیایی فضا*، ۳(۸)، ۷۹-۹۸.

رازقی، علیرضا (۱۳۹۸). مطالعه ظرفیت گردشگری میراث فرهنگی و طبیعی در نوار ساحلی مکران استان هرمزگان. گردشگری و توسعه، ۸(۴)، ۱۴۸-۱۸۰.
 عبدالهی، علی (۱۳۹۱). نقش سواحل مکران در امنیت منطقه و امنیت کشور و راه کارهای استفاده بهینه از این سواحل. همایش ملی توسعه سواحل مکران و اقتدار دریایی جمهوری اسلامی ایران. کنارک: منطقه سوم نیروی دریایی راهبردی ارتش جمهوری اسلامی ایران.

غلامی زاده، رقیه (۱۳۹۸، اردیبهشت ۵). پوشش سنتی هرمزگان؛ هویتی ماندگار: <https://www.irna.ir/news/>

محمدی، محمود؛ زاینده رودی، محسن و جلائی، عبدالمجید (۱۳۹۶). راهبرد مقابله با فقر در سواحل مکران. راهبرد اقتصادی، ۶(۲۳)، ۵-۳۳.

مرتضایی، شیدا؛ مجتهدزاده، پیروز و عزتی، عزت‌الله (۱۳۹۸). دیپلماسی گردشگری و رونق گردشگری در منطقه مکران (مطالعه موردی: روابط ایران با همسایگان شرقی). جغرافیا (برنامه ریزی منطقه‌ای)، ۹(۳)، ۵۶۱-۵۸۲.

Abdi, A.; Ashouri, M.; Jamalpour, G. & Sandoosi, M. (2013). Overview SWOT Analysis Method and Its Application in Organizations. *Singaporean Journal of Business Economics, and Management Studies*, 1(12), 69-74.

Ehsan, S.; Leman, M. & Begum, R. (2012). Geotourism: A Tool for Sustainable Development of Geoheritage Resources. *Advanced Materials Research*, 622-623(2013), 1711-1715.

Bhuiyan, H A. Ismai, Mohamad (2011). The Role of Home Stay for Ecotourim Development in East Coast Economic Region. *American Journal of Applied Science*, 540-546.

Gurel E. & Tat, M. (2017). SWOT Analysis: The Theoretical Review. *The Journal of International Social Research*, 10(51), 994-1006.

Joyce, Bob (2006). *Geomorphological sites and the new geotourism in Australia*: <http://web.earthsci.unimelb.edu.au/Joyce/heritage/geotourosMReviewwebj.htm> (accessed 15 september 2022).

Keiner, M. (2005). Re-emphasizing Sustainable Development the Concept of 'Evolutionability'. *Environment, Developmen and Sustainability*. 6(4), 379-392.

Kiper, T. (2013). Role of Ecotourism in Sutainable Development. *Architecture*.

Lane, B. (1994). Sustainable Rural Tourim Strategie: A Tool for Development and Conservation Tourim. *Journal of Sustainable Tourim*, 2(1-2), 102-111.

Morante-Carballo F.; Apolo-Masache B.; Taranto-Moreira F.; Merchán-Sanmartín B.; Soto-Navarrete L.; Herrera-Franco G. & Carrión-Mero

- P. (2023). Geo-Environmental Assessment of Tourist Development and Its Impact on Sustainability. *Heritage*, 6(3):2863-2885.
- Newsome, D. & Dowling, R. (2018). Geoheritage and Geotourism. In E. R. Brilha, *Geoheritage: Assessment, Protection, and Management* (pp. 305-321). Amsterdam: Elsevier.
- Pforr, C. & Megerle, A. (2006). Geotourism: a perspective from southwest Germany. In R. K. Newsome, *Geotourism* (pp. 118-139). Oxford: Butterworth-Heinemann.
- Pralong, Jean-Pierre (2006). Geotourism: A new Form of Tourism utilising natural Landscapes and based on Imagination and Emotion. *Tourism Review*, 61(3), 20-25. <https://doi.org/10.1108/eb058476>
- Sarsby, A. (2012). *A Useful Guide to SWOT Analysis*. Nottingham: Pansophix.
- Stoyanovic, V.; Vanorac, D. & Radisic, D. (2021). The Role of Ecotourism in Community Development: The Case of the Zasavica Special Nature Reserve. *Acta Geographica*, 62(2), 171-186.
- Tipton, M. E. (2017). *Assesing the Character of Place to guide Geotourism in Montana: A Case Study of Whitefish and White Sulphur Springs*. Missoula: University of Montana.
- Tongkul, F. (2005). *Geotourism in Malaysian Borneo*. London: Routledge.
- Tosun, C. (2001). Challenges of Sustainable Tourism Development in the Developing World: the Case of Turkey. *Tourism Management*, 22(3), 289-303.
- Torabi Farsani, Neda; Coelho, Celeste & Costa, Carlos. (2011). Geotourism and Geoparks as Novel Strategies for Socio-economic Development in Rural Areas. *International Journal of Tourism Research*, (13), 68-81. 10.1002/jtr.800.
- Torres-Delgado, A. & López Palomeque, F. (2014). Measuring Sustainable Tourism at the Municipal Level. *Annals of Tourism Research*, 49(1), 122-137.

